Аўсейчык, У.Я. Традыцыі памінання продкаў у структуры масленічнай і вербнай памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння (па матэрыялах ХІХ – пачатку ХХІ ст.) / У.Я. Аўсейчык // Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтва : мат. Міжнароднай навук.-практ. канф. (20–21 лістапада 2014 г., г. Мінск) / уклад. Ю. В. Пацюпа; гал. рэд. А. І. Лакотка; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2014. – С. 327-330.

Аўсейчык У.Я.

ТРАДЫЦЫІ ПАМІНАННЯ ПРОДКАЎ У СТРУКТУРЫ МАСЛЕНІЧНАЙ І ВЕРБНАЙ АБРАДНАСЦІ БЕЛАРУСАЎ ПАДЗВІННЯ (па матэрыялах ХІХ – пачатку ХХІ ст.)[1]

Установа адукацыі «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»

Адным з найбольш адметных і разнастайных цыклаў народнага календара беларусаў з’яўляецца веснавая абраднасць. Абрады веснавога перыяду ўяўляюць складаны комплекс, які ўключае вялікую колькасць разнародных элементаў. Неад’емным і дастаткова характэрным кампанентам веснавога цыклу каляндарных абрадаў з’яўляюцца рытуалы памінання памерлых. Памінальная абраднасць беларусаў Падзвіння ў веснавы перыяд уключае велікодна-радаўніцкія і траецкія памінальныя рытуалы, а таксама традыцыі ўшанавання продкаў, прымеркаваныя да Вербніцы і Масленіцы. Калі траецкая і велікодна-радаўніцкая абраднасць разглядалася ў навуковай літаратуры, то памінальныя рытуалы на Масленіцу і Вербніцу не сталі прадметам спецыяльнага даследавання. Гэта акалічнасць прадвызначыла тэматыку прадстаўленага артыкула.

Масленічныя Дзяды. Згодна з праваслаўным календаром, масленічнаму тыдню папярэднічае адна з «радзіцельскіх субот». У шэрагу частак Беларусі да яе прымеркавана спраўленне Дзядоў. Дадзеная памінальная традыцыя распаўсюджана на Падзвінні, Падняпроўі і Усходнім Палессі [9, с. 81, с. 82; 10, с. 179; 11, с. 65]. Яна спарадычна сустракаецца і на Міншчыне [14, с. 114]. На Панямонні і Брэсцкім Палессі Масленічныя Дзяды амаль не фіксуюцца [12, с. 82; 13, с. 27, с. 95]. На Падзвінні дадзеная памінальная традыцыя найбольш пашырана ва ўсходняй частцы рэгіёна (Мал. 1). Яна спарадычна сустракаецца і ў цэнтральнай, вельмі рэдка на захадзе рэгіёна (за выключэннем Докшыччыны). Традыцыя памінаць памерлых, прымеркаваная да Масленіцы, мела таксама шырокае распаўсюджанне ў рускіх [8, с. 48].

На Падзвінні Дзяды, якія ладзяцца напярэдадні Масленіцы, маюць розныя назвы. Найбольш распаўсюджанымі з’яўляюцца назвы *«Ма́сленічныя»* ці *«Ма́сленыя»* (*«Масляны́я»*) Дзяды. У рэгіёне гэтыя Дзяды

---

[1] Артыкул падрыхтаваны ў ходзе працы па тэме «Традиционный культурно-языковой ландшафт белорусско-русского (Витебско-Смоленского) пограничья ХХ – начала ХХІ в.: символика фольклорных образов, ритуальные функции и их коммуникативные репрезентации» (№ Г14РП-003).

сустракаліся таксама пад назвай *«Мясаедныя»*, а памінальная субота мела назву *«Тоўстай»* [7, с. 2; 11, с. 65]. Этнограф М. Анімеле адзначаў, што ў Лепельскім павеце гэтыя Дзяды былі вядомыя пад назвай *«Мясныя»* [2, с. 212]. У в. Гняздзілава (сучасны Докшыцкі раён) яны мелі назву *«Мясніцы»* [15, с. 258]. Такая назва ў сучасны перыяд яшчэ захоўваецца ў в. Туркі Докшыцкага раёна: *«Дзяды тры разы: перад акцябарскімі – Дзмітраўскія, Асяніны, перад Велікодным постам Мясніцы і перад Тройцай»*[2].

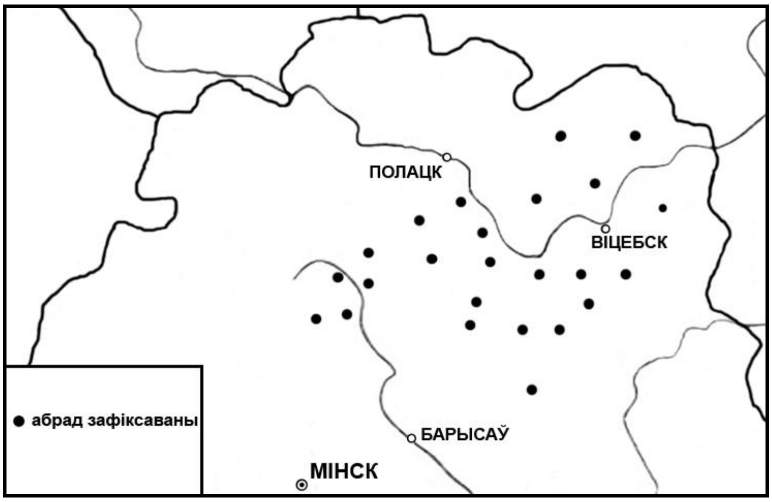

Мал. 1. Арэал абраду Масленічныя Дзяды на тэрыторыі Беларускага Падзвіння

Этнографы канца XIX – пачатку XX ст. амаль не зафіксавалі на Падзвінні прынцыповых асаблівасцей у памінанні памерлых на Масленічныя Дзяды ў параўнанні з іншымі Дзядамі[3]. А. Троіцкі згадвае, што ў в. Гняздзілава (сучасны Докшыцкі раён) на гэта свята пасля вячэры ўся моладзь адпраўлялася ў шынкі на ігрышча [15, с. 258]. Як спецыфічная рыса Масленічных Дзядоў (у мінулым і ў сучасны перыяд) у рэгіёне адзначаецца прыгатаванне для памінальнай трапезы бліноў [11, с. 65; 18, s. 379]. Рэспандэнты паведамляюць таксама аб прыгатаванні *«масленых»* страў: *«Адзначалі Масляныя Дзяды – гатавалі ўсё масляное»*[4].

У астатніх момантах памінальныя абрады на Масленічныя Дзяды, як сведчаць матэрыялы сучасных палявых даследаванняў, амаль не адрозніваюцца ад іншых Дзядоў. Аднак у шэрагу месцаў рэгіёна існавалі некаторыя асаблівасці ў асартыменце страў і парадку іх спажывання на Масленічныя Дзяды. Асабліва гэта тычыцца памежжа Падзвіння і Падняпрўя. Так, у в. Рамашкава Талачынскага раёна быў наступны парадак: *«Масляныя, ці ня чэцьвера іх. Пякуць первы блін, эта ўсегда пакойніку. І такі*

---

[2] Запісана Валодзінай Т.В., Гурскай Ю.А. у 2005 г. ад Міцько В.У., 1926 г. н. у в. Туркі Докшыцкага раёна.
[3] Падрабязны аналіз восеньскіх Дзядоў гл.: Аўсейчык, У.Я. Восеньскія Дзяды ў беларусаў Падзвіння: рэгіянальныя асаблівасці і лакальныя варыянты / У.Я. Аўсейчык // Весн. Полац. дзярж. ун-та. Сер. A. Гуманіт. навукі. – 2012. – №9. – С. 35–44.
[4] Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1996 г. ад Паўлоўскай В.Я., 1926 г. н. у в. Касмыры Чашніцкага раёна.

канун робюць, мёду туды нямножка. А вечарам эты блін, што первы, нада ў гэту ваду пакрышыць. І браць ложкай. Первую ложку ўзяць і паліць пакойніку. На стол паліць і палажыць. Тады браць сабе ў рот. Тады апяць. На стол трошку і сабе ў рот. Тры разы так. – Не абязацельна так. Наша мама і звала: "Дзяды-прадзеды, хадзіця к нашаму столу, к нашаму паспеху, хлеба-солі прыяйце, нас ня скора ажыдайця". Возьмеш тарэлачку, паложаш яму на тарэлачку бліна, чаго яшчо і нясуць на кут пад іконы. А тады самі за стол садзімся. А тоя там стаіць. Усіх памянеш. Усе родненькія, хадзіця <...> і завіця ўсіх, у каго німа. Усіх, усіх. Я і цяпер усіх памінаю, людцы добранькія, і сватоў, усіх, і па імю назаву, прыхадзіця ўсе»[5].

У мясцовасці паблізу пасёлка Бягомль Докшыцкага раёна Дзяды напярэдадні Масленіцы атрымалі назву *«Буркаўскія»* (Мал. 2) [5, с. 55; 17, р. 29, р. 30–31, р. 36, р. 75–76, р. 79]. На тэрыторыі мікрарэгіёна існуюць разыходжанні як у тлумачэнні тэрміна, так і адносна абрадавых дзеянняў падчас гэтых Дзядоў. У рэгіёне слова «буркаўкі» мае таксама значэнне свіных ножак, прыгатаваных для рытуальнага спажывання, выробленых з іх дзіцячых забавак, калі костачку надзявалі на нітку і расцягвалі, прычым утвараўся характэрны гук, зімовых вятроў і мяцеліцы або толькі каляднай завеі. Па інфармацыі мясцовага насельніцтва гэтыя Дзяды спраўлялі амаль так як і астатнія. Спецыфічнай абрадавай стравай на іх былі вараныя свіныя ногі [5, с. 55]. У в. Замасточча на Масленым тыдні ў пятніцу вечарам варылі свіныя ногі, у суботу раніцай іх елі, а ўвечары спраўлялі Буркаўскія Дзяды: *«Ножкі свінныяваруць у пятніцу, ставюць вечарам, на нач варуць, а тады ўвечары Дзяды правюць. Гэтаксама як абычна... Гэта перад Масленіцай... Называліся Буркаўскія Дзяды»* [17, р. 29]. Пра ўжыванне свіных ног на Масленічныя Дзяды ў Барысаўскім павеце (у які і ўваходзіла Бягомальшчына) адзначаў яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. Я. Тышкевіч [18, s. 379].

---

[5] Зап. Валодзінай Т.В. у 2007 г. ад Ляхновіч В.С., 1928 г. н., Масалковай Р.У., 1936 г. н. , Владыка В.І., 1936 г. н., Васкрасенскай Ж., 1938 г. н. у в. Рамашкава Талочынскага раёна.

Мал. 2. Арэал абраду Буркаўскія Дзяды на тэрыторыі Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці

Памінанне памерлых у структуры вербнай абраднасці. На тэрыторыі Падзвіння зафіксавана спарадычнае наведванне могілак на Вербніцу [3, арк. 10; 4, арк. 20; 6, с. 414, с. 417; 17, р. 23; 7, с. 16–17; 16, с. 619]. Для шэрагу вёсак Докшыцкага раёна традыцыя наведваць могілкі ў гэты дзень строга выконваецца і ў наш час: *«Вербу насілі на магільнік. І ўбіраем вербачку. І стаўляем, каторыя памёршыя, і новым, і даўна памёршым. Эта ад даўнага такі закон»* (в. Баяры) [17, р. 23]. У некаторых месцах рэгіёна дадзеная традыцыя ўжо не сустракаецца, але пра яе яшчэ памятаюць рэспандэнты: *«Ну гэта раньшай насілі, раньшай і вербачку на кладбішча на первы дзень ішлі і вербачку насілі»*[6].

Наведванне могілак на Вербніцу адбывалася пераважна пасля службы ў храме [17, р. 71]. Абавязковым элементам гэтага наведвання рэспандэнты называюць традыцыю ўторкваць галінкі вярбы на магілах памерлых [17, р. 23, р. 71; 6, с. 414, с. 417]. Як сведчаць крыніцы, дадзеная традыцыя выконвалася і ў тых выпадках, калі храм на Вербніцу не наведвалі. На могілкі іншы раз прыносілі не пасвечаную вярбу [17, р. 23, р. 71]. Па меркаванні У.А. Лобача, вярба, якая ўторкваецца на пахаваннях, як і ў хаце і на палетках, «выконвае функцыю сакральнага маркёра, што наноў вызначае і ўмацоўвае межы “свайго” свету, абавязкова ўлучаючы ў яго структуру і могілкі (дзядоў)» [6, с. 417].

У канцы XIX – пачатку XX ст. традыцыя наведваць могілкі на Вербніцу і ўторкваць на магілах галінкі вярбы была распаўсюджана ў Віцебскім і Полацкім паветах. Гэта наведванне суправаджалася спецыяльнымі рытуальнымі дзеяннямі. Прыйшоўшы на могілкі, тры разы сцябалі магілу вярбой і прамаўлялі характэрнае прывітанне [7, с. 16–17]. Наведванне могілак з гэтай мэтай у Віцебскім павеце іншы раз адбывалася на Вялікдзень або Радаўніцу [16, с. 619]. Традыцыя адносіць галінкі вярбы на могілкі на Вербніцу зафіксавана і на Заходнім Палессі [1, с. 51, с. 52].

[6] Зап. аўтарам у 2009 г. ад Кавалевіч З.І., 1936 г. н. у в. Дзедзіна Докшыцкага раёна.

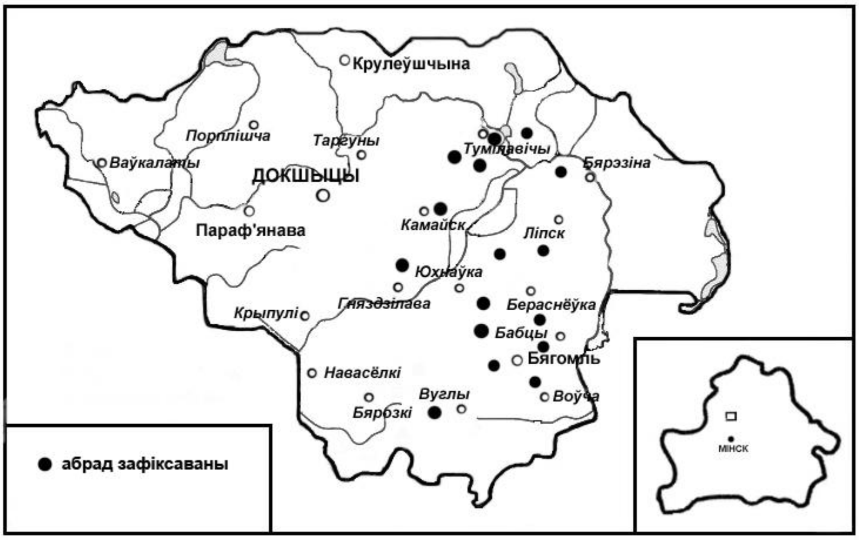

Мал. 3. Арэал абраду Вербныя Дзяды на тэрыторыі Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці

Такім чынам, на аснове аналізу этнаграфічных крыніц XIX – пачатку XXI ст. можна зрабіць наступныя высновы: 1) у комплекс веснавой памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння ўваходзяць Масленічныя Дзяды і традыцыі ўшанавання продкаў, прымеркаваныя да Вербніцы; 2) Масленічныя (Масляныя, Мясаедныя, Буркаўскія) Дзяды распаўсюджаны ва ўсходняй і цэнтральнай частках рэгіёна, а таксама на Докшыччыне; іх спецыфічнай рысай, у параўнанне з іншымі Дзядамі, з’яўляецца асартымент памінальных страў (бліны, «масленыя» стравы, вараныя свіныя ногі і інш.); 3) на Падзвінні спарадычна фіксуецца традыцыя наведваць могілкі на Вербніцу, а на тэрыторыі Докшыцкага раёна існуюць Вербныя Дзяды, адметнасцю якіх быў посны памінальны стол; 4) для сучаснай абраднасці беларусаў Падзвіння характэрна захаванне памінальных рытуалаў на Масленіцу і Вербніцу, але ў значна спрашчаным і рэдукаваным выглядзе.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Агапкина, Т.А. Очерки весенней обрядности Полесья / Т.А. Агапкина // Славянский и балканский фольклор : этнолингвистическое изучение Полесья. – М., 1995. – С. 21–107.
2. Анимеле, Н. Быт белорусских крестьян / Н. Анимеле // Этнографический сборник. – 1854. – Вып. II. – С. 111–268.
3. Архіў гісторыка-філалагічнага факультэта УА «ПДУ» (АГФФ). – Фонд 1. – Воп. 3. – Спр. 4. Матэрыялы фальклорна-этнаграфічнай экспедыцыі ў Докшыцкі раён (ліпень 2011 г.). – Сш. 1. Запісы Аўсейчыка У.Я.
4. АГФФ. – Фонд 1. – Воп. 3. – Спр. 5. Матэрыялы фальклорна-этнаграфічнай экспедыцыі ПДУ ў Глыбоцкі і Пастаўскі раёны (4-18 ліпеня 2012 г.). – Сш. 1. Запісы Аўсейчыка У.Я.

5. Валодзіна, Т. Буркаўкі / Т. Валодзіна // Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. – Мінск, 2011. – С. 55.
6. Лобач, У.А. Міф. Прастора. Чалавек : традыцыйны культурны ландшафт беларусаў у семіятычнай перспектыве / У.А. Лобач. – Мінск : Тэхналогія, 2013. – 511 с.
7. Никифоровский, Н.Я. Освященные предметы и отношение к ним простонародья Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский. – Витебск : типолитогр. насл. М.Б. Неймана, [1903]. – [2], 26 с.
8. Соколова, В.К. Весеннее-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX – начало XX в. / В.К. Сокалова. – М. : Наука, 1979. – 288 с.
9. Толстая, С.М. Деды в полесском народном календаре / С.М. Толстая // Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. Погребальный обряд : тезисы докладов / Ин-т славяноведения и балканистики АН СССР ; редкол. : Вяч.Вс. Иванов (отв. ред.), Л.Г. Невская. – М., 1985 – С. 81–83.
10. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / [ідэя і агул. рэд. Т.Б. Варфаламеевай]. – Мінск : Бел. навука, 2001. – Т. 1 : Магілёўскае Падняпроўе / Т.Б. Варфаламеева, В.І. Басько, М.А. Козенка [і інш.]. – 797 с.
11. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / [ідэя і агул. рэд. Т.Б. Варфаламеевай]. – Мінск : Бел. навука, 2004. – Т. 2 : Віцебскае Падзвінне / Т.Б. Варфаламеева, А.М. Боганева, М.А. Козенка. – 910 с.
12. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / [ідэя і агул. рэд. Т.Б. Варфаламеевай]. – Мінск : Выш. шк., 2006. – Т. 3 : Гродзенскае Панямонне : у 2 кн. / В.І. Басько [і інш.]. – Кн. 1. – 608 с.
13. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / [ідэя і агул. рэд. Т.Б. Варфаламеевай]. – Мінск : Выш. шк., 2008. – Т. 4 : Брэсцкае Палессе : у 2 кн. / В.І. Басько [і інш.]. – Кн. 1. – 559 с.
14. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / [ідэя і агул. рэд. Т.Б. Варфаламеевай]. – Мінск : Выш. шк., 2010. – Т. 5 : Цэнтральная Беларусь : у 2 кн. / В.І. Басько [і інш.]. – Кн. 1. – 847 с.
15. Троицкий, А. Уклад / А. Троицкий // Литов. епарх. ведомости. – 1875. – 27 июл. – С. 69–70.
16. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края : [в 3 т.] / П.В. Шейн. – СПб. : Тип. имп. акад. наук, 1890. – Т. 1, ч. 2 : Бытовая и семейная жизнь белорусов в обрядах и песнях. – XXXIV, 712, [4] с.
17. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lieuvių tautosakos rankraštynas. – B. 7647. Tautosaka 2006 m. liepos mėnesį prie Neris ištakų surinkta Lietuvos ir Baltarusijos mokslininkų grupės, vadovaujamos Vykinto Vaitkevičiaus.
18. Tyszkiewicz, E. Opisanie powiatu Borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim. Z dodatkiem wiadomości : o

obyczajach, śpiewach, przysłowiach i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach i t.d. / E. Tyszkiewicz. − Wilno : Drukarnia Ant. Marcinowskiego, 1847. − 489, IV s.